KLEUR EN KOERS VAN DE VLAARDINGSE VAKBEWEGING (1890-1910)

INLEIDING

De vakorganisaties zoals wij die hedentendage in Nederland kennen vinden hun wortels in de tweede helft van de negentiende eeuw. Als reaktie op levensomstandigheden die verre van ideaal waren, ontstonden, eerst schuchter, later steeds openlijker, verenigingen die ieder op hun eigen wijze de levensomstandigheden van de arbeiders probeerden te verbeteren. Na 1870 kwamen er landelijk gezien meer en meer organisaties die de kenmerken aan begonnen te nemen van een moderne vakorganisatie. Dit betekent dat deze verenigingen in tegenstelling tot de middeleeuwse gilden en de vroeg-negentiende-eeuwse gezelligheidsverenigingen meer de nadruk legden op een brede belangenbehartiging van hun leden. Wij zouden niet in Nederland leven wanneer binnen deze nieuw opgerichte organisaties niet een grote verscheidenheid aan opvattingen en aktievormen viel te constateren. Dit resulteerde in enerzijds felle stakingen en anderzijds ootmoedige verzoeken om welwillende aandacht, met alle schakeringen daartussen.

I. J. Brugmans (1) onderscheidde in de aanvangsjaren van de nederlandse vakorganisatie drie richtingen:
(a) de gematigde, zoals die tot uiting kwam in het Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond; kenmerkend voor deze tak aan de vakorganisatieboom is het afwijzen van de klassenstrijd en bevordering van de samenwerking tussen patroons en werklieden (2); Brugmans voegt daar nog aan toe: afkeer van het socialisme, revolutie en gewelddadigheden en voorstander zijn van het gebruik van wettige wegen, zoals het beleggen van vergaderingen, het indienen van rekesten en bevordering van het onderwijs (3);
(b) de meer radikale richting van de Internationale die zich met name richtte op de ongeschoolden en een duidelijke internationalistische oriëntatie bezat (4); deze richting ging uit van de klassenstrijd en schuwde daarbij harde akties niet (5);
(c) de christelijke vakorganisatie, landelijk onder meer vertegenwoordigd door Patrimonium, die wilde komen tot bevordering der belangen van de werkende stand op grond van God's woord (6); dat hield onder andere gehoorzaamheid in aan de gevestigde machten, wat in de praktijk een sterke terughoudenheid bij het stellen van eisen tot gevolg had.

De bovengenoemde driedeling had betrekking op de nederlandse situatie aan het einde van de negentiende eeuw. Plaatselijk kon een dergelijk beeld onder invloed van lokale omstandigheden afwijkend zijn. Een vergelijking tussen ontstaan en eerste ontwikkeling van de vlaardingse vakorganisatie en het landelijke beeld kan ons misschien antwoord geven op de vraag in hoe verre Vlaardingen in het algemene beeld past en op welke punten er duidelijk verschillen bestaan die samenhangen met de eigen aard van de vlaardingse leefgemeenschap van tegen 1900.

VLAARDINGEN EIND NEGENTIENDE EEUW

Aangezien de moderne vlaardingse vakorganisatie is ontstaan in 1890 dient eerst de periode rond dat jaar in zijn algemeenheid te worden gekarakteriseerd. Zij droeg immers de kiemen voor de latere ontwikkeling in zich. In de negentiende eeuw steeg het vlaardingse inwonersaantal weliswaar enigszins, maar het bedroeg in 1886 toch niet meer dan 11.000 tegen 7.700 in 1850 en 8.600 in 1870 (7). Dat velen elkaar bij naam en toenaam kenden is dan ook niet verwonderlijk. De sterke sociale controle die het gevolg was van die kleinschaligheid werd nog versterkt door de positie van de kerk. De bevolking van Vlaardingen was tegen 1900 nog sterk autochtoon van karakter. Evenals je familie bleef je lidmaat van de kerk. Een situatie als in Amsterdam of Rotterdam, waarbij het talrijke anonieme industrieproletariaat dat van het platteland toestroomde en het oude geloof aflegde als een oude jas, kende Vlaardingen niet. Kerk en geloof waren er in het laatste kwart van de negentiende eeuw dan ook nog zeer sterk verweven met het gehele doen en laten van de vlaardingse bevolking en omgekeerd. Deze constatering spreekt duidelijk wanneer wij op de cijfers van de volkstellingen van 1899 en 1909 afgaan: op de vraag of men tot een kerkgenootschap behoorde werd door vrijwel de gehele bevolking bevestigend geantwoord.

„Een vereeniging waarvan het beginsel berust op lots- of loonsverbetering is verkeerd". Met deze woorden richtte de rechtzinnige vlaardingse dominee H. H. Barger zich in 1890 tot een groep werklieden die het gewaagd hadden het initiatief te nemen tot de oprichting van een werkliedenvereniging. Men zou er, aldus ds Barger, beter aan doen zich in te zetten voor de zondagsrust, de zorg voor de oude dag en het onderwijs der kinderen (8). Op een identieke waarschuwende toon werden de arbeiders tijdens een lezing in december 1891 toegesproken:

„het socialisme heeft den blik leeren vestigen op de gebreken in onze maatschappij, maar het geneesmiddel zal zij niet vermogen te geven" (9). Het is onder andere op deze manier dat de kerkelijke leiders de arbeiders blijkbaar iedere verwachting die zij op vakorganisaties zouden kunnen vestigen uit handen probeerden te slaan.

In 1894 werden de arbeiders opgeroepen ten strijde te trekken tegen koning alkohol („Sluit Schiedam") en tegen de ontucht. Ook werd hen gevraagd zich in te zetten voor de bouw van arbeiderswoningen (10). Zonder meer prijzenswaardige doelen, maar van behartiging van belangen samenhangend met de direkte werkomstandigheden, zoals lonen en overmatig lange werktijden, geen woord.

De waarschuwingen, dreigementen en aanmoedigingen door middel waarvan de kerkelijke leiders zich trachtten te mengen in het ontstaan en de ontwikkeling van de vlaardingse vakorganisatie moeten door grote delen van de bevolking zijn gehoord en als enige waarheid zijn geaccepteerd. De kerk genoot nog groot gezag.

Kleinschaligheid met als bijverschijnsel geestelijke bekrompenheid kwam je ook tegen in het ekonomisch leven. Dat stond nog volledig in het teken van het kleinbedrijf: kuiperijen vormden, evenals scheepswerven en de werkplaatsen van smid, timmerman en bakker, kleine ondernemingen waarin de afstand tussen werkgever en werknemer klein was. De patroon werkte zelf mee en bezat een bijna voortdurende kontrole op zijn arbeiders. Dat iets dergelijks ook aan boord van de vissersschepen plaats vond behoeft hier geen betoog.

Deze patriarchale verhoudingen lieten personen met afwijkende opvattingen weinig bewegingsvrijheid. Het zich niet conformeren werd onder andere gestraft met ontslag op staande voet. Dat ondervond een achttienjarige leerling-kuiper in 1905. Onder het mom dat hij teveel hoepjes stuk sloeg en bovendien brutaal werd en de spot met zijn werkgever dreef kwam hij op straat te staan. De werkelijke reden, aldus de vakorganisatie, was een loongeschil (11).

Slechts de meelfabriek De Maas, ons beter bekend als De Pelmolen, en de fabriek van melkprodukten Hollandia vormden aan het einde van de negentiende eeuw echte industriële ondernemingen in de kleine vlaardingse wereld.

Zo op het eerste gezicht was er weinig reden tot klagen. Vlaardingen leek een dommelend stadje aan de Nieuwe Waterweg waar afgezien van een enkel incident het negentiende-eeuwse leven voortkabbelde. Het sterftecijfer, een indikatie voor het peil van de levensomstandigheden, vertoonde een daling. Stierven er in 1880 nog bijna 34 personen per 1.000 inwoners, in 1900 was dit aantal reeds gedaald tot bijna 16 (12). Tevens vertoonde het aantal ondersteuning genietenden een duidelijk voortgaande daling (13).

Specifieke cijfers en beschrijvingen lieten echter een minder rooskleurig beeld zien. In het kuipersvak, één van de pijlers van de vlaardingse ekonomie, varieerden lonen en werktijden afhankelijk van het seizoen zeer sterk. Arbeidstijden van 90 à 100 uur per week waren in het seizoen van half juli tot eind november meer regel dan uitzondering. Het bestaan van nacht- en kinderarbeid versterkt ons beeld alleen maar. In 1907 bestond maar liefst 12 procent van het totaal aantal arbeidskrachten in het kuipersbedrijf uit kinderen jonger dan veertien jaar (14).

De haringvisserij vormde de spil van de plaatselijke ekonomie. Ook daarin bestonden situaties die we ons nu moeilijk meer voor kunnen stellen. De hygiënische toestanden aan boord van de schepen moeten bedroevend geweest zijn. De verblijven van de bemanning waren klein, bedompt en verstoken van elk komfort. Voeg hierbij nog de sterk variërende beloning, afhankelijk van de grootte van de vangst en het zal duidelijk zijn, dat de sociale situatie voor een groot deel van de bevolking allesbehalve aantrekkelijk was.

Welke vakverenigingen in dit lokale klimaat en op deze vlaardingse bodem konden gedijen willen we nu nagaan aan de hand van de verschillende organisaties.

NEDERLANDSCH WERKLIEDEN VERBOND PATRIMONIUM (1890).

In oktober 1890 besloot een aantal personen tot de heroprichting van de plaatselijke afdeling van het Nederlandsch Werklieden Verbond Patrimonium, een overkoepelende, allerlei beroepsgroepen omvattende vakorganisatie. Een afdeling die korte tijd daarvoor om onverklaarde redenen was opgeheven (15). Het karakter van de afdeling blijkt uit de volgende woorden, uitgesproken door

de nationale leider van Patrimonium Klaas Kater: „Patrimonium erkent en eerbiedigt allen particulieren eigendom en staat dus lijnrecht tegenover socialisme en communisme. Armen en rijken hebben elkander noodig is één van hare stellingen" (16). Een andere uitspraak die kenmerkend is voor het karakter van de vereniging werd in 1891 door ds W. Sieders gedaan: „de bijbel leert dat in arbeid genot is gelegen en dat in eene trouwe plichtsbetrachting, gepaard met zuinigheid, de bron schuilt van welvaart en genoegen voor den werkman. Daarnaast is arbeid een heilige taak, en geen straf" (17). Deze houding heeft Patrimonium in 1897 nog niet opgegeven, tenminste wanneer we de woorden van ds J. H. Landwehr mogen geloven. Deze zag de ongelijkheid in de maatschappij als iets wat door God gewild is en hij stelde de zondeval aansprakelijk voor de bestaande wantoestanden (18).

Gedurende de eerste tien jaar van haar bestaan na de heroprichting in 1890 predikte de afdeling Vlaardingen van Patrimonium via de door haar uitgenodigde sprekers trouw aan de gevestigde machten en berusting in de situatie waarin men verkeerde. Van akties tot afschaffing van wantoestanden kwam niets. De oorzaak van deze toestand van betrekkelijke apathie kan, naast het feit dat Patrimonium in principe afkerig was van akties die lotsverbetering ten doel hadden, ook hieraan liggen dat Patrimonium niet een op een speciale beroepsgroep gerichte organisatie was. De direkte betrokkenheid bij misstanden in een bepaald vak ontbrak daardoor wellicht. Op 4 november 1906 maakte de Nieuwe Vlaardingsche Courant de opheffing van de plaatselijke afdeling bekend.

Van een verdwijning van de organisatie is echter in feite nauwelijks sprake, aangezien in april 1907 een aantal Vlaardingers een poging ondernam tot heroprichting, de tweede (19). Wellicht werkte dit stimulerend op de maatschappelijke betrokkenheid van de vereniging, want na de periode 1903-1906, die gekenmerkt werd door een zeer geringe berichtgeving omtrent de aktiviteiten, bleek er na 1906 sprake te zijn van een afdeling die oog had gekregen voor de sociále noden van de arbeiders. Naast plichten bleek de arbeider nu ook over rechten te beschikken. Desondanks bleven alle voorgestelde oplossingen — en ook de lezingen die werden gehouden — gebaseerd op het evangelie zoals de mannen van Patrimonium dat interpreteerden. Typerend voor de gedeeltelijke wijziging van inzichten is een uitspraak gedaan in 1909: „ook het socialisme wenscht lotsverbetering,

maar Patrimonium wil deze op een andere wijze verkrijgen. Tegen de Revolutie moet het Evangelie gesteld, doch met het Evangelie ook Reformatie gebracht" (20).

Patrimonium kan gedurende de periode 1890-1900 worden gekenmerkt als een dogmatisch protestants-christelijke organisatie. Richtsnoer bij het handelen was en bleef het evangelie. Andere dan de eigen opvattingen wees men af. Berusting in plaats van weerbaarheid typeerde in dit verband de organisatie. Na een vijftal jaren waarin de vereniging, gezien de geringe berichtgeving, een moeilijke tijd doormaakte, brak na 1906 evenwel een nieuwe periode aan: sociale nood werd niet langer gezien als Gods wil. De berusting maakte plaats voor hervormingsvoorstellen op básis van het evangelie.

WERKMANSVEREENIGING BID EN WERK (1890)

De naam geeft het karakter van de protestants-christelijke Werkmansvereeniging Bid en Werk, die in 1890 werd opgericht, uitstekend weer. Het programma van de organisatie bleek bij de oprichting te kunnen bevatten: „zondagsrust, zorg voor den ouden dag (sociale voorzieningen ontbraken vrijwel), het onderwijs der kinderen, bestrijding van misbruiken bij het handwerk, bestrijding van uitbetaling van het loon in herbergen en eene ongevallenverzekering". „De regeling van zulke zaken, ja de gehele vereeniging moet evenwel niet in strijd met de belangen van de bazen zijn. Een vereeniging waarvan het beginsel berust op lots- of loonsverbetering is verkeerd" (21). Welnu, het moet gezegd, aan deze laatste passage hield men zich strikt. De oorzaak hiervan was ook in dit geval wellicht mede het feit dat Bid en Werk, evenals Patrimonium, geen aan een specifieke beroepsgroep gebonden vakorganisatie was. Zij vormde een vereniging van mannelijke leden van de Nederlands-Hervormde Kerk (22). Men beperkte zich hoofdzakelijk tot het houden van jaarvergaderingen en het organiseren van spreekbeurten, die veelal werden opgeluisterd met de aanwezigheid van dominee. Onderwerp en inhoud van de spreekbeurten vertoonden alle kenmerken van onderdanigheid en bovendien een afkeer van revolutie, socialisme en het streven naar lotsverbetering in het algemeen. Zo werd in 1891 gesproken over socialisme in het huisgezin en over het christendom in zijn relatie tot het socialisme (23). In 1906 was een van de onderwerpen Chr. Sheldon en zijn christelijk-sociale romans (24).

Een sociale-verzekeringsaspekt vormde het in 1892 ingestelde pensioenfonds (25), in 1893 aangevuld met een weduwen- en wezenfonds (26). Geen enkele aktievorm vindt men evenwel bij Bid en Werk terug: geen verzoekschriften, geen stakingen, niets wat ook maar enigszins verband kan houden met verandering van sociaal-ekonomische misstanden. De vereniging attendeerde op de trouw aan God als leidend beginsel bij al het handelen. In de praktijk betekende dit, dat Bid en Werk een organisatie vormde die zich keerde tegen, of zich althans niet inzette vóór het streven naar direkte lotsverbetering van de arbeiders. Zelfs van terughoudendheid bij het stellen van eisen was geen sprake. Men stelde eenvoudigweg geen eisen. Het devies was: „Wij niets, God alles" (27).

DE ROOMS-KATHOLIEKE VOLKSBOND (1894)

De in 1894 opgerichte afdeling Vlaardingen van de overkoepelende organisatie die de Rooms-Katholieke Volksbond was, recruteerde haar leden uit de 1.445 rooms-katholieke inwoners die Vlaardingen in 1890 telde, ruim 11 procent van de bevolking (28). Het duidelijkst toonde de organisatie haar gezicht in het bondslied „Voor God, vorstin en land verheffen we onze vaan", zoals dat stond afgedrukt in het lidmaatschapsboekje dat de leden op bijeenkomsten bij zich moesten hebben. De trouw aan het wettig gezag werd kennelijk ook zingend beleden. Niet alleen wat de zang aanging echter was de Volksbond een typisch christelijke organisatie. Ook in zijn geschriften voldoet hij aan de aangehaalde criteria. In april 1903 namelijk prees de bond in een brief de regering wegens „haar krachtig en kloek handelen" ter handhaving van het gezag tegenover de revolutionaire partijen (29). Bedoeld werd de grote stakingsgolf van 1903, waarbij de regering van Abraham Kuyper met een stakingsverbod ingreep in de spoorwegstaking.

KUIPERSGEZELLENVERENIGING WIJ STREVEN NAAR VERBETERING (1890)

Opgericht in 1890 vormde de kuipersgezellenvereniging Wij Streven Naar Verbetering de eerste werkelijk moderne vakorganisatie in Vlaardingen. Onder leiding van voorzitter Jan Vrijhof stond niet langer het verzekeringsaspekt centraal. De georganiseerde kuipers gingen zich in woord en daad inzetten voor behartiging van de stoffelijke en zedelijke belangen van de leden en de zaken die direkt verband hielden met de in het kuipersbedrijf heersende arbeidsomstandigheden (30).

Een middel hierbij vormde de werkstaking, hoewel die als een uiterste maatregel gezien werd: zolang de werkgevers een staking niet zouden uitlokken, zou de vereniging op haar beurt trachten die te voorkomen (31). Afgezien van de staking kende Wij Streven Naar Verbetering nog andere middelen die bij de belangenbehartiging aangewend konden worden. Eén van de meest gehanteerde hiervan vormde de verzending van verzoekschriften aan werkgevers en overheidsinstanties. Van de bijna spreekwoordelijke onderdanigheid zoals die bij christelijke organisaties werd aangetroffen, was in de brieven van de kuipers totaal geen sprake. Hoogachting voor de geadresseerde en de bereidheid tot dialoog, maar ook zelfverzekerdheid en gevoel van eigenwaarde, kenmerkten de epistels van de kuipers (32).

Deze houding vertoont duidelijke overeenkomsten met de in de inleiding vermelde kenmerken van de neutrale vakorganisatie, namelijk het streven naar overleg en samenwerking, en het in principe afkerig zijn van harde akties. En inderdaad koesterde de organisatie zich tot 1900 toe in haar neutraliteit. Een houding die werd versterkt doordat Wij Streven Naar Verbetering zich op levensbeschouwelijk gebied ook neutraal presenteerde. Dat kon ook nauwelijks anders, gezien het ideaal dat men had om in solidariteit álle kuipers, ongeacht godsdienst, binnen één vereniging te krijgen (33). Afwijken van dit neutrale standpunt zou de belijdende christenen zeker hebben afgeschrikt.

Gedurende de eerste periode van haar bestaan was de neutrale organisatie uitgegroeid tot een vereniging met 250 leden, een respectabel aantal wanneer we het vergelijken met het ledenbestand in die tijd van andere organisaties (34). Het beginsel van neutraliteit, het zoveel mogelijk gezindten in zich trachten te verenigen, heeft kennelijk aangesproken, om wat voor reden ook.

Desalniettemin viel de vereniging gedurende de eerste tien jaar van haar bestaan niets dan teleurstelling ten deel, wat veroorzaakt werd door de tegenwerking van de patroons en de lauwheid van de kuipers zelf. Zo had een gezel een door de vereniging verspreid manifest uit handen van zijn baas trachten te houden door het te verstoppen, en dit toch niet omdat die baas zo'n hoog loon betaalde. Het moet, aldus de voorzitter van Wij Streven Naar Verbetering, een kwestie van gemakzucht zijn geweest die de gezel de moeilijkheden deed ontwijken (35). Veel arbeiders waren zich kennelijk nog zo weinig van eigen kracht bewust, dat zij leefden naar het beginsel „liever bloo Jan dan doo Jan".

Het bestuur van de kuipersgezellenvereniging Wij Streven Naar Verbetering ca 1895

Na de eeuwwisseling maakte de toon van hoogachting en beleefdheid langzamerhand plaats voor een woordgebruik waarin verontwaardiging en teleurstelling over de houding van de patroons tot uiting kwamen. Voor Wij Streven Naar Verbetering bleek de fase van het in harmonie met de bazen werken achter de rug te zijn. Het tijdvak van verontrusting was aangebroken (36). Nu is men snel geneigd de veranderingen die na 1900 in de vereniging plaats vonden het etiket socialistisch op te drukken. Binnen de vereniging echter heerste in 1905 nog wel degelijk de opvatting dat er sprake was van neutraliteit (37). Anderzijds bediende men zich in 1907 van een taalgebruik dat als een uiting van socialisme opgevat kan worden. Er werd gesproken over de onwaardige en willekeurige handelwijze van de patroons die geen enkel middel onbeproefd lieten om de alleenheerschappij te kunnen bezitten (38). Deze tegenstrijdigheden wijzen er op dat de periode 1903-1907 gezien dient te worden als een

overgangsfase met alle ambivalentie van dien. Hinkend op twee gedachten, het traditionele neutralisme én het elan en de verbittering van de ontwakende arbeidersbeweging, kwam Wij Streven Naar Verbetering nog niet tot een heldere eenduidige mening.

Onder leiding van Willem Drop, een omhooggeklommen koffiejongen uit een kuiperij, nam het socialisme in het vlaardingse vakverenigingsleven echter gaandeweg vastere vormen aan. Een profilering die in 1908 gestalte kreeg door een fusie die Wij Streven Naar Verbetering aanging met de landelijke Nederlandsche Vereniging van Houtbewerkers (39). Onder de nieuwe naam Algemene Nederlandsche Bond van Houtbewerkers, Kuipers en Arbeiders in Aanverwante Vakken sloten de mannen van Wij Streven Naar Verbetering zich bij het Nederlands Verbond van Vakverenigingen aan (40). Maar niet alleen deze band met het NVV wees op een socialistische filosofie. Duidelijker nog bleek die uit de aanwezigheid van Wij Streven Naar Verbetering op het 1-meifeest van 1909 (41).

Het socialistisch geïnspireerde beleid vond voortgang in 1910. toen de tengevolge van de opheffing van de landelijke organisatie weer plaatselijk geworden Vereniging van Kuipers, Houtbewerkers en Arbeiders in Aanverwante Beroepen zich direkt, dus zonder tussenkomst van een landelijke bond, aansloot bij het NVV (42). De neutrale kuipersgezellenvereniging was uit zichzelf geëvolueerd tot een in feite socialistische vakvereniging.

CHRISTELIJKE KUIPERSGEZELLENVERENIGING EENSGEZINDHEID (1901)

„De vereeniging aanvaardt Gods woord als grondslag eener blijvende lotsverbetering" (43). Aldus moeten in 1901 in het gebouw Liefde en Vrede aan de Gedempte Biersloot de woorden geklonken hebben die de basis bepaalden van het handelen van de Christelijke Kuipersgezellenvereniging Eensgezindheid. Lotsverbetering wensten de kuipers te bereiken op zedelijk zowel als op stoffelijk gebied. Gestreefd diende te worden naar het verkrijgen van billijk en gelijk loon, alsmede naar een betere regeling van het leerlingwezen. Vergaderingen, het verspreiden van doelmatige geschriften en een federatieve samenwerking met gelijksoortige vakbonden, ook van andere beginselen vormden daarbij de middelen (44). Waar het de patroons ontbrak aan verantwoordelijkheidsgevoel ten opzichte van zijn werknemers was het de

Kuipers met koffiejongen.

plicht van de christelijke vakorganisatie dat verbroken evenwicht te herstellen (45). Formeel gezien zijn er geen aanwijzingen dat de protestants-christelijk georganiseerde kuipers zich afzijdig hielden van akties tot lotsverbetering, hoewel het weinig realistisch en strijdvaardig aandoet dat de statuten de mogelijkheid open hielden dat patroons, reders en bazen begunstigers van de vereniging konden zijn (46).

Al spoedig telde Eensgezindheid 75 leden. De eerste twee jaar van haar bestaan had de vereniging zich, aldus een mededeling op het tweede jaarfeest, voornamelijk ingezet voor de loonstrijd (47). Verdere gegevens over gevoerde akties, zo die al werden gevoerd, ontbreken helaas, zodat we geen indruk kunnen krijgen van de houding van de kuipers van Eensgezindheid tegenover hun werkgevers.

Waar het ons schort aan gegevens omtrent akties van Eensgezindheid als afzonderlijke vakorganisatie, wordt dit gecompenseerd doordat de vereniging deel uitmaakte van de Federatie van Kuipersgezellenverenigingen in Vlaardingen. En die voerde wel akties zoals we hierna zullen zien. Akties waarvoor Eensgezindheid mede aansprakelijk was, maar die misschien toch verder gingen dan Eensgezindheid voor zichzelf toelaatbaar achtte.

RK KUIPERSGEZELLENVERENIGING SINT JOZEF (1902)

De Rooms-katholieke Kuipersgezellenvereniging Sint Jozef vertoonde een treffende overeenkomst met haar protestants-christelijke zuster Eensgezindheid. Uitgezonderd het toelatingsbeleid dat uiteraard gericht was op de eigen kudde, kwamen zowel doeleinden als middelen volledig met elkaar overeen (48). Verwonderlijk was dit niet. Korte tijd na de oprichting van Eensgezindheid kwamen in 1902 ook de rooms-katholieke kuipers tot hun vakorganisatie. En die konden daarbij dankbaar gebruik maken van de door hun protestantse broeders geformuleerde statuten. We zien een gelijkheid van streven waarbij slechts de godsdienstige verschillen een fusie in de weg stonden.

Niet alleen formeel gezien was er overeenkomst. Ook in het optreden naar buiten toe, of liever in het ontbreken daarvan, voorzover we daarbij af mogen gaan op de afwezigheid van informatie in de krant, kan men spreken van twee vrijwel identieke organisaties. Als eenling deed Sint Jozef niet van zich spreken. Pas in de Federatie van Kuipersgezellen-verenigingen in Vlaardingen kwam de vereniging, zij het indirekt, tot leven. Een ander samenwerkingsverband waarvan Sint Jozef deel uitmaakte was de Rooms-Katholieke Volksbond. Hier deed Sint Jozef zich kennen als afkerig van revolutie of maatschappijveranderingen (49). En dat zegt genoeg.

FEDERATIE VAN KUIPERSGEZELLENVERENIGINGEN IN VLAARDINGEN

In de Federatie van Kuipersgezellenverenigingen in Vlaardingen werkten de drie vlaardingse kuipersverenigingen Wij Streven Naar Verbetering, Eensgezindheid en Sint Jozef samen. Het was die federatie die herhaaldelijk aktie voerde. Zo richtte zij in 1905/6 een manifest tot de burgerij waarin melding werd gemaakt van de treurige toestand in het kuipersbedrijf. De burgerij werd opgeroepen de kuipers in hun strijd te steunen (50). In 1906 werd de patroons verzocht de positie van de kuipers binnen de bedrijven te verbeteren (51) en in 1907 kwam de federatie met het initiatief tot het samenstellen van een commissie die in overleg met de patroons moest trachten te komen tot een regeling van de loonstandaard (52). In 1909 keurde de federatie de houding van de patroons af. Het kwam toen niet tot een kollektieve arbeidsovereenkomst. Ondertekening van persoonlijke kontrakten door de kuipers zou onder protest gebeuren (53).

KENNISGEVING

aan onze Medeburgers.

UITGEGEVEN

door de Federatief werkende Kuipersgezellen-Vereenigingen:

„Wij streven naar Verbetering",

„Eensgezindheid" en

„St. Jozef",

Onderafdeeling der Afdeeling Vlaardingen van den Ned. R.-K. Volksbond.

Medeburgers!

De toestand, zooals die op dit oogenblik in ons vak is, noopt ons dit onder Uwe aandacht te brengen.

Is er in sommige onzer plaatselijke bladen reeds de aandacht op gevestigd, op dit oogenblik achten wij het noodig het Vlaardingsche publiek zoo volledig, als ons dit mogelijk is, op de hoogte te brengen van den **in-treurigen** toestand, waarin den laatsten tijd zich ons vak bevindt.

Bij de groote uitbreiding, die in de vorige jaren de Haringvisscherijvloot ondervond, spreekt het vanzelf, dat bij die uitbreiding meerdere werkzaamheden kwamen voor de kuiperij. In die jaren was de vangst groot, zoo zelfs dat het is voorgekomen dat er gebrek aan tonnen, evenals aan ander fust, was, zoodat het toen als een geluk beschouwd kon worden dat er machinale kuiperijen waren, die in het tekort konden voorzien.

Toen werden er prijzen voor het fust gemaakt, die abnormaal genoemd kunnen worden.

Maar na die jaren van merkbaren voorspoed zijn ze gekomen, die minder waren, waarin minder vangst was, zoodat dit zich ook, en niet het minst, gevoelen deed in ons vak.

De machinale kuiperij, die eenmaal in een behoefte had voorzien, werd toen als een gevaar beschouwd.

Maatregelen dacht men noodig om haar, zoo niet onmogelijk, dan toch onschadelijk te maken.

De loonstandaard, toen op een mooi standpunt staande, moest worden verlaagd ten einde de concurrentie met de machinale kuiperijen het hoofd te kunnen bieden, zoo het heette. Toen dit voor de eerste maal gebeurd was en blijkbaar niets hielp, werd dit paardenmiddel nog eens toegepast, zoodat hij kwam te staan op het peil waarop hij nu staat.

En nu, Medeburgers, verkeert ons vak in een toestand die onhoudbaar genoemd kan worden.

Het is niet voor niets geweest dat de vorige week eene vergadering werd gehouden, uitgeschreven door de Patroonsvereeniging „Ons Vakbelang", waarvoor als eerste punt der

Uit het manifest van de vlaardingse kuipers aan hun medeburgers uit 1906.

De federatie komt hier naar voren als een organisatie die als neutraal valt te klasseren. In plaats van af te wachten wat de patroons over de kuipers bedisselen, is de federatie voorstander van redelijk overleg tussen werknemer en werkgever. In dit samenwerkingsverband van socialistisch georiënteerden (Wij Streven Naar Verbetering) en confessionelen (Eensgezindheid en Sint Jozef) heeft zo goed als zeker de numerieke meerderheid die het socialistische Wij Streven Naar Verbetering met zich mee bracht een doorslaggevende rol gespeeld.

VLAARDINGSCHE VISSCHERSVEREENIGING KONINGIN WILHELMINA (1893)

Het zal geen verwondering wekken dat reeds vrij spoedig na de oprichting van vakorganisaties in andere beroepen ook de numeriek sterke groep van vissers zich ging verenigen. Tenslotte stond Vlaardingen rond de eeuwwisseling nog bijna volledig in het teken van de visserij. In 1893 werd opgericht de Vlaardingsche Visschersvereeniging, die de christelijke beginselen hoog in haar vaandel voerde (54). De vissers leefden dicht bij de natuur en hadden dus direkt te maken met de vele gevaren die dat met zich mee bracht. Zij dienden vertrouwen te hebben in God, „van wien de zeeman hulp en zegen moet verwachten", aldus een zeeman in 1894 (55). Al vrij spoedig vond een naamsverandering plaats. Vanaf 1895 noemde de vereniging zich Vlaardingsche Visschersvereeniging Koningin Wilhelmina. Het nieuwe toevoegsel werd echter vaak weggelaten.

De vereniging verzond vooral verzoekschriften die specifiek op nautische zaken betrekking hadden: plaatsing van bakens en voorzieningen in de nieuw gegraven Koningin Wilhelminahaven zijn hiervan voorbeelden. Daarnaast nam de Visschersvereeniging het initiatief tot de uitgave van een vissersalmanak en richtte zij in 1899 ten behoeve van haar leden een pensioenfonds op (56).

Dit laatste vormde evenwel de enige bemoeienis van de vereniging met de direkte levens- en arbeidsomstandigheden van haar leden. Van een belangenbehartiging die zich tevens uitstrekte over het gebied van lonen, werktijden en werkgelegenheid blijkt niets. Niet zo verwonderlijk wanneer we weten dat de vereniging zich een voorstander toonde van samenwerking tussen kapitaal en arbeid (57). Veelal had die formule een remmende invloed op het stellen van eisen.

Het was dan ook deze houding die kritiek uitlokte van vissers met andere inzichten over belangenbehartiging. Deze laatsten gingen in 1904 over tot de oprichting van een nieuwe vakorganisatie. Hoezeer er sprake van verschil in inzicht was onder de vissers bewijst een uit 1910 daterende ruzie. Een door de Vlaardingsche Visschersvereeniging Wilhelmina georganiseerde vergadering „die zo stichtelijk was begonnen, eindigde in een grote verwarring" (58). De oorzaak hiervan was dat leden van de nieuwe vereniging wanneer zij iets wilden zeggen consequent werden geïnterrumpeerd. Dit ontlokte één van hen de uitspraak dat Wilhelmina zich wel tooide met de naam christelijk, doch dat van christelijke daden niets te zien was. Geen gesloten blok dus, die immer tot scheuring neigende protestantse broeders.

Stokvisbeukers

ZEEVISSCHERSVEREENIGING EENDRACHT MAAKT MACHT (1904)

De oprichting in 1904 van de Zeevisschersvereeniging Eendracht Maakt Macht was een reaktie op het beleid van de christelijke vakorganisatie in het zeevisserijbedrijf Wilhelmina. Een bijeenkomst in De Hollandsche Tuin werd zeer druk bezocht. Een half uur voor aanvang van de vergadering zat de bovenzaal al stampvol en kregen de wachtenden in de gelagkamer beneden te horen dat zij niet meer toegelaten konden worden. J. C. Hofman die de vergadering voorzat kreeg de stemming er direkt goed in.

Enigszins demagogisch vergeleek hij het weekloon van een visser ter zeilvaart met dat van de reder. De vraag of lotsverbetering noodzakelijk was had hij voor de aanwezigen in elk geval ruimschoots aangetoond. De bestaande protestants-christelijke vereniging had die lotsverbetering niet kunnen bewerkstelligen. De Vlaardingsche Visschers-vereeniging Koningin Wilhelmina had niet geadresseerd en niet gepetitioneerd (59). Andere sprekers volgden. Een zekere Sebel bekritiseerde op z'n vlaardings de oude vissersvereniging „die op hare vergaderingen een versje zingt, wat bidt en praat over vuren en over kunst" (60). Maar van een streven naar loonsverhoging ho maar. Uit het enthousiasme dat de sprekers hadden veroorzaakt ontstond de nieuwe vereniging, één vereniging voor allen, van welke kerkelijke of politieke overtuiging men ook was (61). Eendracht Maakt Macht werd aldus een neutrale organisatie.

Dat er een duidelijke behoefte bestond aan een dergelijke organisatie bewijst wel het aantal leden. Op de avond van de oprichting meldden zich reeds 100 aan. Een aantal dat begin 1905 was opgelopen tot 150. Desondanks was de vereniging geen lang leven beschoren. Onder invloed van de vele problemen, onder andere een dreigende loonsverlaging, was de vereniging al in 1906 ter ziele. Misschien was in 1904 de tijd voorbij die een jonge, neutrale organisatie kans van slagen bood, en holde Eendracht Maakt Macht achter de geest van de tijd aan.

ZEEVISSCHERSVEREENIGING VREDE EN WELVAART (1905)

Nog voor er definitief sprake was van het verdwijnen van Eendracht Maakt Macht aanschouwde haar opvolgster het levenslicht. Onvrede over de loonsverlaging bracht in december 1905 een groot aantal vissers in de stadsschool bijeen.Met het argument dat Eendracht Maakt Macht in tegenstelling tot haar naam geen énkele macht had maakte de protestants-christelijke onderwijzer H. van der Linde velen enthousiast voor de nieuwe vereniging Vrede en Welvaart (62).

Maar ook die bleek zeer gezagsgetrouw en coöperatief tegenover de patroons ingesteld. In de statuten werd nadrukkelijk vermeld dat ook de reders belanghebbenden waren. Dit werd nog eens bevestigd door het aan de reders toesturen van de statuten. Hierbij beval Vrede en Welvaart zich in hun financiële steun aan (63)!

Deze ontwikkeling kenmerkt de vereniging als een typisch neutrale vakorganisatie. "Godsdienst of politiek rakende zaken zullen op vergaderingen niet behandeld mogen worden" (64). Onderlinge verdeeldheid werd voorkomen. Wel kende de vereniging de mogelijkheid gebruik te maken van verzoekschriften. Talloos was dan ook de hoeveelheid petities en adressen die van haar uitging: over de ongevallenwet, over cursussen, over het tijdstip van de medische keuring en nog veel meer. Deze verzoeken werden gekenmerkt door een toon van beleefdheid, maar met behoud van eigenwaarde. Dit alles werd omgeven door feestavonden en zelfs een staking. Rond de jaarwisseling 1906/07 wilden de reders niet ingaan op een eis tot loonsverhoging. Het voor Vlaardingen vreemde verschijnsel van de staking was een feit (65).

Wellicht was deze vorm van harde aktie een voorloper van een ontwikkeling die in de jaren 1909 en 1910 duidelijker vorm begon aan te nemen. De vereniging was toen uitgegroeid tot een organisatie van 220 leden. Naast de behartiging van bepaalde algemene vakbelangen, zoals een cursus engels, organiseerde zij geregeld lezingen. En het karakter van die lezingen week steeds verder af van het streven naar overleg en samenwerking op basis van gelijkwáárdigheid van patroons en arbeiders.

Het scheepsvolk van de logger Franciscus Antonius VL 193.

Het is met name Willem Drop geweest die de karakterwijziging van de vereniging gestalte gaf. Dezelfde Willem Drop die ook bij de kuipers met zoveel verve de socialistische koers had gepropageerd. Zo sprak Drop, hij was ondertussen bezoldigd administrateur van de organisatie geworden, op 24 maart 1909 een rede uit die gekenmerkt werd door socialistisch bewustzijn: "Spreker hoopt dat bij de nederlandsche arbeiders, dus ook bij de zeevisschers, het besef meer en meer zal wakker worden van de noodzakelijkheid om schouder aan schouder te gaan staan om zoo één macht te vormen tegenover de macht van het kapitalisme" (66). Deze tot nu toe ongekende taal staat niet op zichzelf. Andere lezingen van Willem Drop pleiten eveneens voor de stelling dat Vrede en Welvaart met name in de jaren 1909 en 1910 een meer naar het socialisme dan naar het neutralisme neigend standpunt in ging nemen.

Een duidelijk symbool van de ommezwaai was de feestavond van 21 december 1909. Er werd een tableau vivant uitgebeeld met als opschrift Ontwaakt En Strijdt Mee (67). Eveneens op een feestavond (de vereniging moet een vrolijk karakter hebben gehad) trad de socialistische toneelvereniging Kunst en Strijd op, met een stuk dat reeds vertoond was op een 1-mei-viering. Niet alleen een hédendaags waarnemer kan een gewijzigde opstelling van de vereniging constateren. Tijdgenoten deden dat ook reeds. De Rotterdammer A.W. Heykoop sprak tijdens de 1-mei-viering van 1909 de wens uit dat Vrede en Welvaart toe zou treden tot de Vlaardingsche Bestuurdersbond, het overlegorgaan van de socialistische vakverenigingen, „omdat zij er in behooren" (68).

Concluderend kunnen we zeggen dat Vrede en Welvaart, zoals dit was voortgekomen uit Eendracht Maakt Macht in het begin een neutrale organisatie was. Toen volgde er een koerswijziging, die in 1906/7 reeds latent aanwezig was, maar die in 1909/10 definitief een socialistisch karakter aannam. Een verandering waarvan de in 1906/7 geproclameerde staking als voorbode gezien mag worden.

TIMMERLIEDENVERENIGING ARBEID ADELT (1891)

In 1891, vrij snel dus nadat de moderne vakorganisatie in Vlaardingen haar intrede had gedaan, kwam ook een deel van de vlaardingse timmerlieden tot de oprichting van een eigen vakorganisatie. Die kreeg de naam Timmerliedenvereeniging Arbeid Adelt met zich mee (69). Heel wat van haar leden werkten op één van de vele scheepswerven die Vlaardingen

toen rijk was. Anderen waren als zelfstandig ambachtsman werkzaam.De vereniging wilde "door gepaste geoorloofde middelen langs wettige wegen den stoffelijken en zedelijken toestand der vakgenooten verbeteren"(70).

Hoe bracht zij dit in de praktijk? Op een wijze die overeen kwam met de beste tradities van de neutrale vakorganisatie: adressen, petities en circulaires werden verzonden aan die personen of instanties die men in staat achtte de toestand van de timmerlieden te kunnen verbeteren. Zo werden verzoeken verstuurd naar de gemeenteraad waarin gevraagd werd bij voorkomende aanbesteding het arbeidsloon der timmerlieden op 19 à 20 cent per uur te bepalen (71). In 1899 werd de patroons om loonsverhoging gevraagd (72). Het college van kerkvoogden ontving in 1907 het verzoek om bij de aanbesteding van de bouw van de Nieuwe Kerk aan de Binnensingel als punten in de aanbestedingsvoorwaarden op te willen nemen: een behoorlijk uurloon, een normale arbeidsdag, en de bepaling dat in Vlaardingen woonachtige werkloze timmerlieden moeten worden aangenomen (73). Het hemd was nader dan de rok. Dit wat betreft de arbeidsvoorwaarden. Maar ook de verzekering werd niet vergeten. In 1908 werd een werklozenkas opgericht. Enige maanden later maakten er al 40 timmerlieden gebruik van (74)!

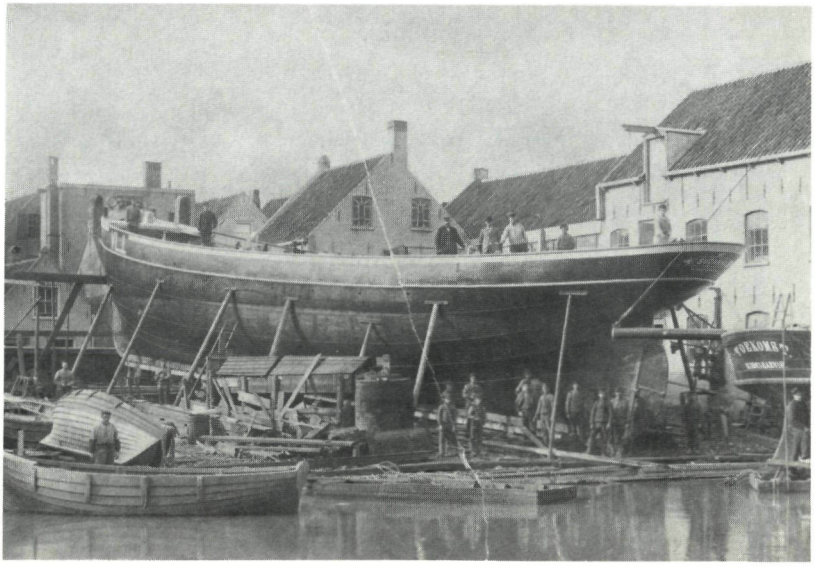

Scheepswerf 's-Lands Walvaren.

Tot maatregelen die vérder reikten dan het indienen van verzoekschriften en het verzekeren van de leden kwam het echter niet. Dat kon ook moeilijk. Als vereniging hield Arbeid Adelt namelijk de deur voor samenwerking met de patroons wijd open: "onaangenaamheden tussen patroon en knecht kunnen beter vermeden worden" (75). Dat bracht 15 patroons er zelfs toe donateur van de vereniging te worden (76).

Van socialisme moesten de "krullenschavers" van Arbeid Adelt,zoals ze spottend werden genoemd, niets hebben. Zij distantieerden zich in 1895 van de inhoud van een socialistisch propagandablaadje en weigerden zich in 1908 aan te sluiten bij de landelijke Algemene Timmerlieden Bond. Deze zou in hun ogen te radikaal zijn (77).

Zeilmakers.

Deze afkeer van sociaal-economische konfrontatie betekende evenwel geen onderdanigheid. De belangenbehartiging kreeg namelijk tevens gestalte in een paar krachtige eisen. Zo "eischt" Arbeid Adelt in april 1893 per circulaire loonsverhoging, "want anders zullen wij genoodzaakt worden om tot andere maatregelen over te gaan". Direkt daarop volgde evenwel weer de toevoeging "hoewel wij wenschten dat zulks voorkomen werd, om reden het wellicht onaangenaamheden zou kunnen veroorzaken tusschen patroon en knecht" (78). De neiging die men bijvoorbeeld bij Bid en Werk aantrof

om de arbeiders alleen maar plichten op te leggen en niet tevens hun rechten te erkennen kwam bij Arbeid Adelt niet voor. In 1903 deelde de vereniging de patroons mede dat haar leden récht hadden op meer loon (79).

Arbeid Adelt vertoonde veel overeenkomsten met de zeevissersvereniging Vrede en Welvaart in haar eerste jaren. Het was een neutrale vakorganisatie die op goede voet trachtte te blijven met de patroon, maar met zelfrespect. Deze mentaliteit stelde de timmerlieden in staat om in noodzakelijke gevallen voor hun mening uit te komen.

Naast Arbeid Adelt ontstond er in mei 1907 nog een aparte organisatie van scheepstimmerlieden, Door Eendracht Sterk, die bij de oprichting 41 leden telde (80). Een rol van betekenis heeft die vereniging nooit kunnen spelen. Het is ons bij gebrek aan gegevens niet mogelijk haar nader te karakteriseren.

KANTOORPERSONEEL (VANAF 1898)

Onder de naam Afdeling Vlaardingen van de Nationale Bond van Handels- en Kantoorbedienden ging het kantoorpersoneel zich in 1898 in verenigingsverband organiseren. Met behulp van wettelijke middelen zou de welvaart van de leden bevorderd dienen te worden. Tevens werd gedacht aan het afnemen van examens en de oprichting van een pensioenfonds (81). De bond kan als neutraal worden gekenschetst. Zijn verzoekschriften ademden een toon die het midden hield tussen gezagsgetrouwheid en zelfbewustzijn. Dit sloot aan bij de overheersende mentaliteit onder de vlaardingse bevolking.Het ledental bewijst dit. Bedroeg het in 1898 slechts 41, in 1902 was het opgelopen tot 62 en alleen al in 1908 werden 24 leden ingeschreven (82).

Tegenover deze schijnbaar positieve ontwikkeling valt een negatieve kanttekening te plaatsen. In 1902 vond er een afscheidig plaats: een meningsverschil leidde tot het ontstaan van een nieuwe organisatie onder de naam Vlaardingsche Kantoorbedienden Vereeniging. Evenals de moederorganisatie nam die een neutraal standpunt in, getuige de opmerking in de statuten dat zij zich van alle aktie op politiek en godsdienstig gebied zou onthouden (83).Doelstellingen en middelen van de nieuwe vereniging weken in principe niet af van die van de Nationale Bond.

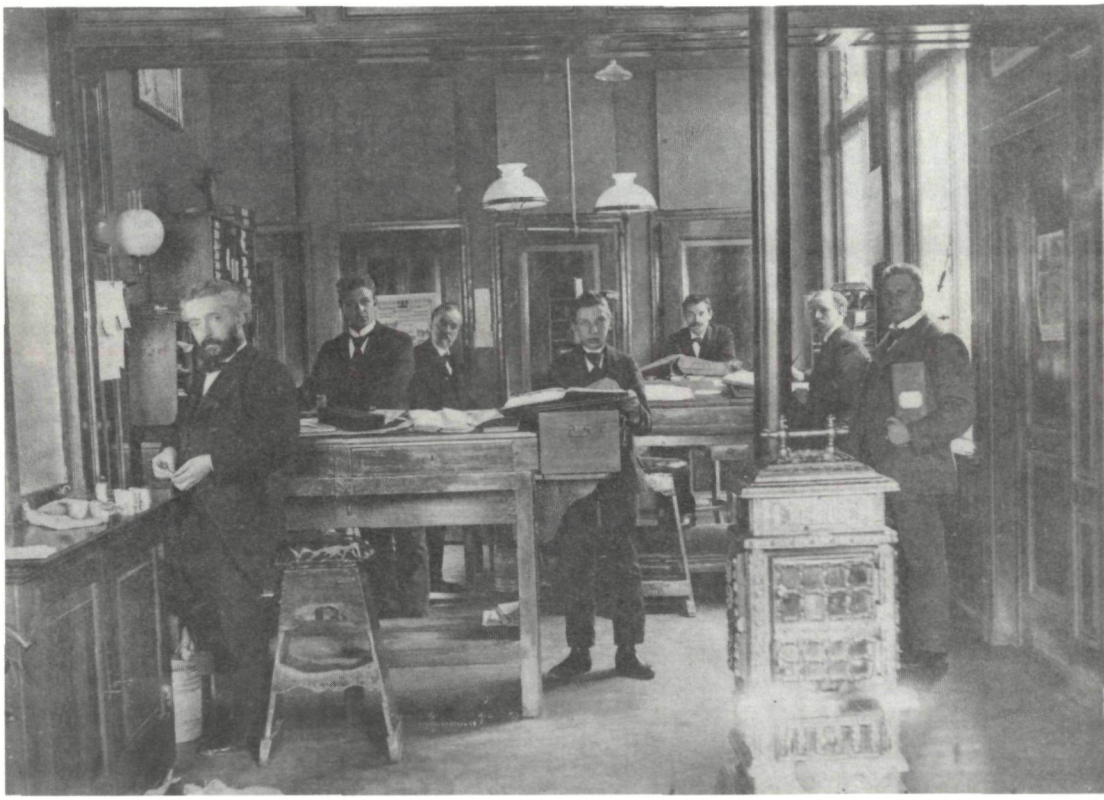

Het kantoor van de rederij Betz en van Heyst ca 1900.

En of er in een stad met 21.000 inwoners nog niet voldoende organisaties bestonden waarin kantoorbedienden zich konden verenigen, werd er in 1906 ook nog een protestants-christelijke variant opgericht (84): de Christelijke Kantoor- en Handelsbediendenvereeniging. Afgezien van de geloofsovertuiging kon die derde vereniging niet veel aan de bestaande situatie toevoegen. Een manifest aan de patroons daargelaten wordt van akties nergens melding gemaakt (85). De protestanten bleven hier een splinterorganisatie. De Christelijke Handels- en Kantoorbediendenvereeniging telde in 1910 dan ook slechts 20 leden.

ONDERWIJZERS (VANAF 1893)

„Voelt de Sociaal Democratische Arbeiders Partij zich gedrongen soms den bond haar steun te verleenen, dan is dat voor haar éigen verantwoording, het neutraal karakter van onze vakvereeniging verandert daardoor niet" (86). Aldus een woordvoerder van de in 1901 opgerichte Afdeling Vlaardingen van de Nationale Bond van Nederlandsche Onderwijzers (87), die reageerde op een scherpe aanval van Willem Drop die zijn afkeuring uitgesproken had over de afwezigheid van de bond op de 1-meifeestavond van 1910. Hoewel onderwijzers zich tooiden met onbevlekte witte hoge boorden, vond Drop wel dat ze bij de arbeidersbeweging thuis hoorden (88). Volgens eigen zeggen vormden de vlaardingse onderwijzers van de Nationale Bond echter een neutrale organisatie.

Het doet dan ook enigszins wonderlijk aan dat er in Vlaardingen een tweede organisatie van onderwijzers bestond die eveneens een neutraal karakter had: de in 1893 geboren Afdeling Vlaardingen van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap, die haar standpunt als volgt motiveerde: „onderwijzers en hoofden hebben dezelfde belangen en daardoor is de algemeene vereeniging favoriet" (89).

Vlaardingse onderwijzers.

Wat mocht dan wel de reden zijn voor de bovenvermelde scheiding der geesten? Het praktisch funktioneren kan hierover geen opheldering verschaffen. Beide verenigingen toonden zich uiterst aktief in het verzenden van verzoekschriften. Vooral de gemeenteraad was daarbij vaak de aangesprokene. Die was tenslotte de baas van het openbaar lager onderwijs. Een groot aantal van de brieven aan de raad had betrekking op loonkwesties, maar ook meer op het onderwijs zelf gerichte zaken kwamen aan de orde. En die vormden tevens het onderwerp van de lezingen die van tijd tot tijd werden georganiseerd. Problemen als de vereenvoudiging van de schrijftaal, s of sch, en lichamelijke straffen waren onderwerp van discussie (90). Beide verenigingen deden in dit opzicht weinig voor elkaar onder. Alleen kan gezegd worden dat de afdeling Vlaardingen van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap meer karaktertrekken van een liefdadigheidsinstelling vertoonde: in het uitdelen van warme maaltijden aan kinderen van behoeftige ouders is zij zeer actief geweest (91).

Zowel de gevoerde akties als de uitlatingen van woordvoerders van beide verenigingen laten er geen twijfel over bestaan dat de neutraliteit hoogtij vierde. De kleine accentverschillen doen dan ook niets af aan het absurde feit dat er in Vlaardingen twee vrijwel identieke organisaties bestonden. In praktische zaken zocht men dan ook geregeld elkaars samenwerking, een samenwerking die de federatievorm benaderde.

GLASBLAZERS (1902)

In Vlaardingen was sinds 1900 gevestigd de NV Vereenigde Glasfabrieken. Een bedrijf dat tot de grootste van Vlaardingen mocht worden gerekend en dat een niet te verwaarlozen deel van de vlaardingse bevolking een boterham verschafte. In oktober 1904 dreigde er een ingrijpende loonsverlaging. In plaats van 1 gulden 25 cent voor 100 geproduceerde litersflessen met platte bodem zou men 10 cent minder krijgen. Voor champagneflessen zou het loon dalen van 1 gulden 50 cent naar 1 gulden 20 (92). Triest wanneer je zelf nog geen bier kunt betalen.

Voor de Nederlandsche Glasblazersbond was één en ander reden tot het uitroepen van een landelijke staking. Ook de in 1902 opgerichte Afdeling Vlaardingen gaf aan die oproep gehoor (93). Arbeiders verlieten de werkplaatsen en de produktie kwam voor onbepaalde tijd stil te liggen. Toch was

de stemming onder de stakers niet explosief. Er heerste een kalme en waardige sfeer. Van een uitbarsting van radicalisme was geen sprake. De verhouding met de direkteur was in het algemeen goed en stakers spraken de hoop uit dat die zo zou blijven (94). De staking vormde hier een uiterste maatregel die genomen werd onder de dreiging van sterk dalende lonen. Een noodzakelijk kwaad dus, dat eigenlijk niet paste in de neutrale koers die de glasblazers liever was (95).

In 1908-1910 werd echter steeds duidelijker dat de glasblazers, evenals de kuipers in Wij Streven Naar Verbetering en de vissers in Vrede en Welvaart, langzaam maar zeker een socialistische koers kozen. Tijdens het feest ter gelegenheid van het zevenjarig bestaan van de vlaardingse afdeling van de glasblazersbond traden de socialistische toneelvereniging Kunst en Strijd en het rode muziekkorps Voorwaarts op (96).

In 1908 bleek de afdeling van de Bond van Glas- en Aardewerkers (de nieuwe naam van de Nederlandsche Glasblazersbond) te zijn aangesloten bij het NVV (97). En ook bestonden er toen kontakten met niet-vlaardingse socialisten, zoals de Rotterdammer A. W. Heykoop, die zich in mei 1909 in Vlaardingen uitsprak tegen het kapitalisme (98).

METAALBEWERKERS (1906)

De betrekkelijk kleine afdeling Vlaardingen van de Nederlandse Metaalbewerkers Bond werd in 1906 opgericht (99). Gedurende de eerste anderhalf jaar van haar bestaan leefde die afdeling in volstrekte anonimiteit. Maar in 1908 werden publiekelijk de zegeningen van de moderne vakorganisatie geroemd en het NVV ten voorbeeld gesteld (100). Neutraliteit was toen volgens de vlaardingse metaalbewerkers „de moreele moord en ondergang der arbeidersklasse" en „van de meerwaarde zaten de kapitalisten te boemelen in Monte Carlo". Bovendien waren „de geestelijke herders" niet meer en niet minder dan „handlangers van die kapitalisten" (101). Maar ter relativering van deze zwaarwichtige taal werd op een feestavond in 1908 door de toneelvereniging Kunst en Strijd een klucht opgevoerd. Niettemin bleek de inspiratiebron van de in Vlaardingen georganiseerde metaalbewerkers van meet af aan het socialisme te zijn geweest.

Ketelmakerij.

KLEINE VAKVERENIGINGEN

Naast de hiervoor besproken organisaties bestonden er tussen 1890 en 1910 nog vele andere, doorgaans zeer kleine vakverenigingen. Veelal met een miniscuul ledental en een dienovereenkomstige invloed op de loop der gebeurtenissen. We willen ze hier toch bespreken. Ze mogen in dit overzicht niet worden gemist.

Reeds in 1898 kenden de bakkersgezellen hun vereniging Eendracht Maakt Macht. Blijkbaar een populaire naam in deze dagen. De bakkersknechten keerden zich tegen overmatige nachtarbeid en het werken op zondag (102). Spoedig echter viel er een stilte in het verenigingsleven. Een stilte die pas verbroken werd door de oprichting van een afdeling van de Bond van Bakkersgezellen in 1905. Gezien de uitlatingen op een vergadering wilde deze bond strijden tegen misstanden in het vak. Maar dat moest dan wel gebeuren in één vereniging van alle gezindten en met medewerking van de patroons (103). De bakkersgezellen kozen voor de neutrale organisatie.

Een schildersgezellenvereniging Eensgezindheid kwam voort uit een kortstondige organisatie ter gelegenheid van de troonsbestijging van koningin Wilhelmina in 1898. Eensgezindheid kende ook de overbekende doelstelling van streven naar bevordering van de stoffelijke en zedelijke belangen van de leden (104). Daar kwam in de praktijk niet

veel van terecht. Pas in 1903 werden de eerste verzoekschriften om loonsverhoging tot de patroons gericht. Die verzoeken vielen op door hun beleefde toon. En eindeloos was het geduld wanneer die verzoeken werden afgewezen. Ook de opvolgster van Eensgezindheid, Door Vereeniging Verbetering, werd door die mentaliteit gekenmerkt. Deze terughoudendheid tastte het bestaansrecht van de vereniging aan. Vanaf 1904 liet ze niets meer van zich horen en Willem Drop constateerde in 1909 dat de vlaardingse schildersgezellen niet georganiseerd waren (105).

In de bouwnijverheid organiseerden zich, los van de schilders, de metselaars. Steeds Voorwaarts werd in 1907 als Afdeling Vlaardingen van de Centrale Bond van Metselaars en Opperlieden opgericht. Deze organisatie was socialistisch (106).

Ook de politieagenten bezaten hun vakorganisatie. Onder de vriendelijke naam Bijstand Zij Ons Doel eerbiedigen zij ieders individuele gevoelens en zij bewogen zich niet op godsdienstig of politiek terrein (107).

Van de slagers en kappers kan niet veel meer worden gezegd dan dat zij ooit een vakorganisatie hebben gehad (108). Het ontbreken van persberichten zegt genoeg.

De werkers bij de PTT vormden in 1900 een afdeling van de Bond van Post- en Telegraafbeambten De Post. Hoogste doel van de vereniging was „elkander te steunen in dagen van nood". En dat ging blijkbaar zeer goed samen met een aan aanbidding grenzende vorm van dankbaarheid en onderdanigheid ten opzichte van de principalen (109).

Een kommervol bestaan kende de Afdeling Vlaardingen van de Algemeene Nederlandsche Typografenbond. Slechts twee verzoeken aan de gemeenteraad zijn bekend (110). Verder stilte. Gezien de aard van de beroepen die werden vertegenwoordigd toch wel opvallend: de typografen waren bekend met het geschreven en gedrukte woord, één van dé middelen om aktie te voeren.

Het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond tenslotte heeft het in Vlaardingen niet verder weten te brengen dan het beleggen van een paar vergaderingen (111).

VLAARDINGSE GEMATIGDHEID

De geschiedenis van de moderne vakorganisatie begon voor Vlaardingen in 1890, waarbij op het ontstaan van de eerste vereniging onmiddellijk werd gereageerd met de stichting van veel meer verenigingen. Waarom kunnen we niet verklaren, alleen kunnen we stellen dat de tijd er rijp voor bleek. Kort na elkaar aanschouwden zowel neutrale als confessionele vakverenigingen het levenslicht. Zij bestonden naast elkaar en werkten af en toe samen in federatief verband. In de loop van de eerste tien jaar van de twintigste eeuw vond er een duidelijke opschuiving in sociaal-democratische richting plaats. Neutrale organisaties wérden socialistisch en veel nieuw opgerichte vakverenigingen waren dat van meet af aan. De confessionele vakverenigingen bleven waar zij waren.

Twee stromingen op nationaal niveau zijn dus ook in Vlaardingen terug te vinden, de christelijke en de neutrale richting. Van een echte radikale stroming is in Vlaardingen nooit sprake geweest, de gematigde socialistische richting was de radikaalste lijn die Vlaardingen te zien gaf.

In bovengenoemde ontwikkeling viel rond of kort na 1905 de ommekeer die de socialistische vakbeweging in Vlaardingen tot zeg maar trendsetter maakte. Mogelijk kunnen we dat als volgt verklaren. Dat er in een sterk protestants-christelijk gekleurde gemeente als Vlaardingen christelijke vakorganisaties waren behoeft geen uitleg. Dominee legde ijver aan de dag zoals we zagen. Hoe was het daarentegen mogelijk dat de neutrale richting binnen de vakbeweging zich voor 1900 toch in onze stad kon nestelen?

De neutralisten dienden constant gematigd te zijn in hun houding. De angst te vervallen in de lijdelijke rol van de confessionele organisaties spoorde hen aan tot aktie. Bij elke gelegenheid moesten de neutralisten bezien hoever ze konden gaan zonder de christelijke leden en mógelijke leden tegen de haren in te strijken. De kuipersgezellenvereniging Wij Streven Naar Verbetering geeft hiervan een uitstekend voorbeeld te zien. Zij predikte overleg en samenwerking en wilde slechts in uitzonderlijke gevallen gebruik maken van het stakingswapen. Dat het daar nooit van kwam is tekenend voor de bestaande verhoudingen. Ook de timmerlieden van Arbeid Adelt balanceerden in een wankel evenwicht van geloofwaardigheid ten opzichte van de eigen leden en acceptabel blijven voor de werkgevers: in elke situatie waarin de zaak op scherp kwam te staan was Arbeid Adelt er als de kippen bij zich bereid te verklaren tot overleg en samenwerking.

Een grote groep ongeorganiseerden, de nettenboetsters.

De periode vóór 1905 valt voor wat betreft de neutrale organisaties te noemen als het tijdvak van het sparen van de kool en de geit, schipperen tussen wat de leden en wat de patroons leuk vonden en het open willen staan voor mensen van welke levensbeschouwing dan ook.

De Peyton-Place-achtige samenleving van het negentiende-eeuwse Vlaardingen begon tegen de eeuwwisseling scheuren te vertonen. Eén van de oorzaken daarvan was de snelle bevolkingsgroei. De industriële ontwikkeling zette ook in Vlaardingen door en oefende een sterke aantrekkingskracht uit op de bewoners van de zuidhollandse eilanden. Het inwonertal van Vlaardingen steeg daarom ook van 13.928 in 1893 via 17.260 in 1900 tot 21.105 in 1905. Vlaardingen verloor daarmee uiteraard een deel van zijn karakter. De besloten gemeenschap waarin sociale controle zo'n belangrijke rol had gespeeld tot het handhaven van de status quo, verdween. Toename van het bevolkingsaantal vergrootte de anonimiteit. De onbekendheid met het doen en laten van anderen bood mogelijkheden voor de invoering van nieuwe ideeën die vroeger als bedreigend zouden zijn verworpen. Nu vielen ze minder op of ze waren niet meer effektief te bestrijden. Neutralisme stak eerst de kop op, toen socialisme. En vooral dit socialisme, met zijn uitgesproken onkonventionele

maatschappijopvattingen, moet van deze grootsteedser wordende omstandigheden hebben geprofiteerd. Juist de socialisten waren door de sociale kontrole van het kleinsteedse milieu in hun uitingen en ontplooiingsmogelijkheden geremd geweest.

De schaalvergroting die het geestelijk klimaat zo veranderde, bleef ook in het ekonomisch leven niet zonder gevolgen. Hoewel veel bedrijven beperkt van omvang bleven, ontstonden er rond de eeuwwisseling in Vlaardingen ook enkele grotere ondernemingen. De NV Vereenigde Glasfabrieken onder andere die zich in 1900 in Vlaardingen vestigde en in 1907 al aan 225 werknemers werkgelegenheid bood (112). Twee andere voorbeelden waren de meelfabriek De Maas of De Pelmolen en de fabriek van melkprodukten Hollandia. In dergelijke bedrijven verdween niet alleen de band tussen werknemer en werkgever, maar ook die tussen de werknemers onderling. De massaliteit in zulke ondernemingen bood mogelijkheden tot afwijkend gedrag en denken. De glasblazers bezaten dan ook als de eerste kategorie arbeiders een van de oprichting af socialistisch getinte vakorganisatie!

Bij het ontstaan van de socialistische vakverenigingen mag de rol van de werkmanskiesvereniging Volksbelang niet worden onderschat. Volksbelang dankte haar ontstaan aan de felle strijd die, met name landelijk, gevoerd werd voor de uitbreiding van het kiesrecht. Op plaatselijk niveau gingen tal van kiesverenigingen zich inzetten voor de kiesrechtbelangen van de arbeiders. Die voortdurende propaganda moet hebben bijgedragen tot een verandering van het geestelijk klimaat in Vlaardingen. De opkomst, via de politiek als voortrekker, van het socialisme in de vakorganisatie, werd ondanks verzet van de kerk versneld.

Invloed op de plaatselijke situatie had ook de rotterdamse afdeling van de SDAP. Talloos waren de door haar in Vlaardingen georganiseerde bijeenkomsten, met name vanaf 1898, het jaar waarin ook Volksbelang aktief werd (113). Uiteindelijk werd er in 1904 een plaatselijke afdeling van de SDAP opgericht (114). Volksbelang en SDAP kortom, primair politieke groeperingen, hebben zonder enige twijfel mede de weg vrij gemaakt voor een socialistische vakorganisatie. Dat de opkomst daarvan pas vanaf 1905 echt duidelijk werd en dus met een zekere vertraging in vergelijking met de pure politieke organisaties kwam, werd wellicht veroorzaakt doordat het overkoepelend karakter van de politieke organisaties sneller voldoende leden aan kon trekken om een levensvatbare

vereniging te krijgen dan bij kleine groepjes vakgenoten mogelijk was. Bovendien werden vakbondsaktiviteiten door de patroons eerder opgemerkt en wellicht ook gevaarlijker geacht dan de wat anoniemer en niet direkt op het eigen bedrijf gerichte partijpolitieke aktiviteiten. De politiek léék wat abstrakter.

Opvallend en misschien niet toevallig was het samenvallen van het opkomend socialisme in de vlaardingse vakorganisatie met de ongunstige ekonomische toestand in 1908, die met name slechte resultaten in de haringvisserij te zien gaf (115). De werkloosheid nam dermate grote vormen aan dat de vlaardingse vakorganisaties er bij de gemeenteraad op aan drongen een werkloosheidsverzekering in het leven te roepen (116). Daar was gezien de uitslag van een ingestelde enquête alle aanleiding toe. Viel het aantal werklozen in de zomer van 1908 nog enigszins te overzien, namelijk 55, de verwachting voor de winter van 1908-1909 was heel wat minder rooskleurig. Er werd gerekend op 294 werklozen, waaronder 108 zeelieden. Deze groep zou naar werd verwacht 5 à 6 maanden zonder werk zitten. De in 1908 met een werkloosheidspercentage van 25 procent al zo getroffen timmerlieden dienden volgens de prognose rekening te houden met 39 procent werklozen. Ook onder de schilders en metselaars vielen harde klappen, een aantal van 50 werklozen doet vrij hoog aan (117). Gezien deze hoge werkloosheidscijfers en rekening houdend met het feit dat goede sociale voorzieningen ontbraken, leefde een aanzienlijk deel van de vlaardingse bevolking in mensonwaardige armoede. Het is dan niet verwonderlijk dat de mensen vatbaar werden voor radikalisering. Opmerkelijk is in dit verband dat het de vissersvereniging Vrede en Welvaart en de organisatie van metselaars waren die tot socialistische vakorganisaties evolueerden.

De landelijke stakingen in de periode 1903-1904, met als meest bekende de spoorwegstakingen, zijn misschien mede bepalend geweest voor de situatie in Vlaardingen. A.J.C.Rüter vermeldt (118) dat er toen landelijk gezien sprake was van een ommekeer op vakorganisatiegebied. Het vakbondsstandpunt werd steeds duidelijker geprofileerd. Het zou tot gevolg kunnen hebben gehad dat de in bepaalde vlaardingse verenigingen latent aanwezige verlangens naar maatschappijhervorming ook scherper vorm aan gingen nemen. In de periode van heroriëntering op landelijk gebied werden ook in Vlaardingen de scheidslijnen duidelijker.

Rinus Wagenaar

BIJLAGE

Overzicht der vlaardingse vakorganisaties van 1890-1910
A = jaar van oprichting
B = naam
C = karakter: C is confessioneel; N is neutraal; NS is aanvankelijk neutraal, later socialistisch; S is socialistich
D = ledenaantal en teljaar

A	B	C	D
1890	Kuipersgezellenvereeniging Wij Streven Naar Verbetering	NS	292 (1908)
1890	Nederlandsch Werklieden Verbond Patrimonium	C	
1890	Werkmansvereeniging Bid en Werk	C	142 (1904)
1891	Timmerliedenvereeniging Arbeid Adelt	N	73 (1908)
1893	Afdeling Vlaardingen van het Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond	N	
1893	Afdeling Vlaardingen van het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap	N	
1893	Vlaardingsche Visschersvereeniging Koningin Wilhelmina	C	70 (1895)
1894	Afdeling Vlaardingen van de Rooms-Katholieke Volksbond	C	160 (1894)
1898	Afdeling Vlaardingen van de Nationale Bond van Handels- en Kantoorbedienden	N	52 (1908)
1898	Bakkersgezellenvereniging Eendracht Maakt Macht	N	
1898	Schildersgezellenvereniging Eensgezindheid	N	
1899?	Afdeling Vlaardingen van de Algemeene Nederlandsche Typografenbond	N	
1900	Afdeling Vlaardingen van de Bond van Post- en Telegraafbeambten De Post	N	
1901	Vlaardingsche Slagersvereeniging	N	
1901	Christelijke Kuipersgezellenvereniging Eensgezindheid	C	75 (1902)
1901	Afdeling Vlaardingen van de Nationale Bond van Nederlandsche Onderwijzers	N	11 (1901)
1902	RK Kuipersgezellenvereniging Sint Jozef	C	

1902	Afdeling Vlaardingen van de Nederlandsche Glasblazersbond, later de Bond van Glas- en Aardewerkers	NS	74 (1908)
1902	Vlaardingsche Kantoorbedienden Vereeniging	N	
1904	Zeevisschersvereeniging Eendracht Maakt Macht	N	
1904	Vereniging van Christelijke Glasblazers	C	
1905	Afdeling Vlaardingen van de Bond van Bakkersgezellen	N	
1905	Afdeling Vlaardingen van de Nederlandsche Barbiers- en Kappersbond	N	
1905	Zeevisschersvereeniging Vrede en Welvaart	NS	557 (1908)
1906	Christelijke Kantoor- en Handelsbediendenvereeniging	C	20 (1910)
1906	Afdeling Vlaardingen van de Algemene Nederlandsche Metaalbewerkersbond	S	65 (1908)
1907	Afdeling Vlaardingen van de Bond van Gemeentepolitiebeambten Bijstand Zij Ons Doel	N	24 (1910)
1907	Steeds Voorwaarts, afdeling Vlaardingen van de Centrale Bond van Metselaars en Opperlieden	S	22 (1908)
1907	Scheepstimmerliedenvereniging Door Eendracht Sterk	—	41 (1907)

NOTEN

1 I. J. Brugmans. De arbeidende klasse in Nederland in de negentiende eeuw. Utrecht, 1973 (9). blz. 270.
2 G. Harmsen en B. Reinalda. Voor de bevrijding van de arbeid. Nijmegen, 1975. blz. 44-45.
3 Brugmans. a.w. blz. 266.
4 Ibidem. blz. 262-265.
5 Harmsen-Reinalda. a.w. blz. 40-44.
6 Brugmans. a.w. blz. 268.
7 Gegevens als deze, die algemeen aanvaard en bekend zijn en eenvoudig opgezocht kunnen worden, zullen hierna niet van een noot worden voorzien.
8 Nieuwe Vlaardingsche Courant, hierna af te korten als NVC, van 17 september 1890.

9 NVC 19 december 1891.
10 NVC 1 januari 1894.
11 NVC 29 april 1905.
12 J. Hoogendijk Kzn. Ontwikkeling van Vlaardingen van 1814-1913; met statistisch overzicht. Vlaardingen, 1913. blz. 38.
13 Ibidem. blz. 14.
14 M. den Admirant. Sociaal-historische schets van Vlaardingen. in: Zuidhollandse studiën; deel 4 (1954). blz. 195.
15 NVC 25 oktober 1890.
16 NVC 25 oktober 1890.
17 NVC 12 december 1891.
18 NVC 20 maart 1897.
19 NVC 5 april 1907.
20 NVC 22 december 1909.
21 NVC 17 september 1890.
22 NVC 31 maart 1900.
23 NVC 14 februari en 19 december 1891.
24 NVC 10 januari 1906.
25 NVC 22 februari 1905.
26 NVC 18 maart 1893.
27 NVC 31 maart 1900.
28 M. den Admirant. Kerkmensen in Vlaardingen. Vlaardingen, 1974. Bijlage 1.
29 NVC 15 april 1903.
30 Statuten van Wij Streven Naar Verbetering, artikel 1-B.
31 Ibidem, artikel 2-D.
32 NVC 8 november 1892 en 4 november 1903.
33 NVC 12 oktober 1901.
34 Zie Bijlage.
35 NVC 19 oktober 1901.
36 J. P. van de Voort. Sociale aktie in het zeevisserijbedrijf 1890-1940. in: Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis; nr 32 (mei 1976). blz. 23-38.
37 NVC 1 februari 1905.
38 NVC 5 januari 1907.
39 Den Admirant. Sociaal-historische schets. blz. 209.
40 NVC 23 juni 1909.
41 NVC 5 mei 1909.
42 Den Admirant. Sociaal-historische schets. blz. 210.
43 Statuten van Eensgezindheid, artikel 2.
44 Ibidem, artikelen 2-4.
45 NVC 2 mei 1908.
46 Statuten Eensgezindheid, artikel 7.
47 NVC 1 januari 1904.

48 Statuten Sint Jozef.
49 NVC 15 april 1903.
50 NVC 3 februari 1906.
51 NVC 29 december 1906.
52 NVC 18 december 1907.
53 NVC 2 december 1908.
54 Statuten van de Vlaardingsche Visschersvereeniging Koningin Wilhelmina, artikel 1.
55 NVC 15 december 1894.
56 NVC 17 juni 1899, 18 december 1895 en 28 december 1899.
57 Brief van de Vlaardingsche Visscherijvereeniging Koningin Wilhelmina aan de reders van januari 1906.
58 NVC 1 januari 1910.
59 NVC 10 december 1904.
60 NVC 10 december 1904.
61 NVC 10 juni 1905.
62 NVC 20 december 1905.
63 NVC 27 januari 1906.
64 Huishoudelijk reglement van Vrede en Welvaart, artikel 8.
65 NVC 1 januari 1907.
66 NVC 27 maart 1909.
67 NVC 25 december 1909.
68 NVC 5 mei 1909.
69 NVC 3 juni 1891.
70 Statuten van Arbeid Adelt, artikel 1 doelstelling B.
71 NVC 25 maart 1893.
72 NVC 13 mei 1899.
73 NVC 14 augustus 1907.
74 NVC 26 september en 2 december 1908.
75 NVC 22 april 1893.
76 NVC 4 december 1895.
77 NVC 1 en 12 augustus 1908.
78 NVC 22 april 1893.
79 NVC 13 mei 1903.
80 NVC 1 mei 1907.
81 NVC 19 november 1898.
82 NVC 19 november 1898, 29 januari 1902 en 6 december 1909.
83 Statuten van de Vlaardingsche Kantoorbeddienden-vereeniging, in NVC 14 januari 1903.
84 NVC 16 juni 1906.
85 NVC 13 juni 1907.
86 NVC 7 mei 1910.
87 NVC 25 mei 1901.
88 NVC 4 mei 1910.
89 NVC 30 november 1907.
90 NVC 2 maart 1901 en 23 oktober 1909.

91 NVC 24 september 1902 en 17 januari 1906.
92 NVC 24 september 1904.
93 NVC 5 oktober 1904.
94 NVC 24 september 1904.
95 NVC 12 oktober 1904.
96 NVC 19 mei 1909.
97 NVC 11 maart 1908.
98 NVC 19 mei 1909.
99 NVC 18 november 1908.
100 NVC 6 mei 1908.
101 NVC 16 december 1908.
102 NVC 13 augustus 1898.
103 NVC 8 december 1905.
104 NVC 1 oktober 1898.
105 NVC 1 januari 1909.
106 NVC 4 augustus 1909.
107 Statuten van Bijstand Zij Ons Doel, artikel 3.
108 NVC 21 december 1907 en 29 november 1905.
109 Jaarverslag PTT 1902.
110 NVC 1 januari 1899 en 7 april 1900.
111 NVC 3 mei en 13 september 1893.
112 Den Admirant. Sociaal-historische schets. blz. 178.
113 NVC 1 januari 1898, 16 februari 1898, 18 januari 1899 en 8 juni 1901.
114 23 november 1904.
115 NVC 12 september 1908.
116 NVC 5 december 1908.
117 NVC 5 december 1908.
118 A. J. C. Rüter. De spoorwegstakingen van 1903. in: Historische studies over mens en samenleving. Assen, 1967. blz. 183.